

Making sense of Jürgen Habermas: Politica scurtelor introduceri filosofice

Viorella MANOLACHE

Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române
Institute of Political Sciences and International Relations “Ion I. C. Brătianu”, Romanian Academy
Academia Oamenilor de Știință din România
Academy of Romanian Scientists

Personal email: vio_s13@yahoo.com; viorella.manolache@ispri.ro

Making sense of Jürgen Habermas: The politics of short philosophical introductions

The article focuses on a thematic titled *Making Sense of Jürgen Habermas: The Politics of Short Philosophical Introductions* and proposes as driver's logbook the emphasis placed on the signals provided within the series of the grand interpreters of Habermas, seen as "nodal points". Such signals are concerning: the primacy of recognition and of adaptation to the updated requirements of the moment of the reading; the approach by simplification of long and technical writings, by the attention given to the accommodation of a first reading to the complex and varied answers provided for the great questions; the recomposing of details which are not enough interpreted, the addition of other details, the nomination of whatever is important, or, on the contrary of the marginal elements of the analysis; the provision of an overview and of philosophical and political context for the whole project; the summary nomination and the extended analysis of the research programmes; the facilitating of the access to a specialized bibliography, through reading suggestions and a brief presentation of the books, studies and articles dedicated to the works of the German philosopher.

Keywords: Jürgen Habermas, short introduction(s), making sense of, biography and contextualisation.

*Prezentul studiu abordează una din temele de cercetare prevăzute în cadrul proiectului nr. 12 (Filosofia științei, a mentalului și a comunicării: cunoaștere, cunoștință, conștiință, mental, ființă dialogică, polifonie, libertate de expresie, semnificație, interpretare) al Academiei Oamenilor de Știință din România (AOȘR, București).

O carte „numai bună de scos din buzunar”

Precizările oferite de Lisa Jardine, deopotrivă, în *The Times* și pe coperta IV a cărții *O scurtă introducere. Habermas*, se referă la modul în care a fost conceput și realizat volumul dedicat lui Habermas, punctând

„ideea genială a cărții”, conținutul bine sistematizat și valoarea lui certă. De asemenea, Lisa Jardine prezintă structura externă, construcția vizibilă a volumului semnat de James Gordon Finlayson¹, și formatul cărții, care corespund solicitărilor și exigențelor de tehnoredactare actuale: o formă *light*, un format *vioi*, un design *elegant*. Parte a unei serii/colecții (în completarea *introducerilor* la Hume, Locke, Russell, Nietzsche, Descartes, Heidegger sau Rousseau), cartea umple „golul” datorat absenței unui „manual” destinat celor interesați să cunoască ideile filosofului german (demers aplicabil, spre exemplu, lui Foucault² sau Derrida³). Astfel, *O scurtă introducere. Habermas* contribuie (în economia exegezei și/sau a dialogului

despre filosof), pe de o parte, la „descoperirea mai mult decât a dorinței inițiale” de cunoaștere a filosofiei lui Habermas, la adoptarea „mecanismului unei gândiri mai clare” și, pe de altă parte, la „ordonarea unui haos controlat”.

Bazată pe teoriile existente sau pe cercetări anterioare, ipoteza de start odată configurată irigă întregul demers corespunzând, în fapt, solicitărilor *lectorului/cercetătorului perplex* al cărui profil și ale cărui dificultăți au fost deja sintetizate de Lasse Thomassen, în *Habermas: A Guide for the Perplexed*⁴ (în seria acestora⁵ fiind menționate: densitatea tradiției filosofice germane și a expectanței la un cititor cu valențe formatoare identice; intersectarea solicitantă a vocabulelor și a asumpțiilor multi-disciplinare; cultivarea unui stil abstract și ultra-conceptual; supraîncărcarea filosofică în abordarea unei „grand philosophy”; politica frazelor lungi și dense). Utilizând o mostră din *Between Facts and Norms* pentru a ilustra, deopotrivă, dificultățile de receptare, dar și momentele de împas ale traducerii căreia i se reclamă, imperativ, reconstruirea și selectarea justă a formulilor de ieșire din situațiile confuze inițiale, capcana pe care o întind enunțurile *prea* vioaie, *prea* ușoare, diluate și *prea* concise survine pe fondul accesibilizării-cu-orice-preț („making sense of Habermas”) și al unei familiarități exagerate cu textul („friendly reconstruction”).

Prezența unui *vademecum* habermas-ian ghidează demersul lui Finlayson, venit în întâmpinarea unui lector nu atât perplex, cât frustrat, descurajat, derutat, prin „oferirea unei imagini de asamblu, de plasare a părților diferite ale operei în contextul întregului proiect”⁶, ca și prin detalierea schemei însumând cinci programe de cercetare (teoria pragmatică a semnificației, teoria raționalității comunicative, programul teoriei sociale, programul eticii discursului, teoria politică). De asemenea, Finlayson propune verificarea capacității lectorului de a se familiariza cu textul printr-un capitol rezumativ, prin rubrica întrebări-răspunsuri de bază, și printr-o listă de sugestii de lectură – toate acestea în contextul *pregătirii* unui lector avizat, destins, apt a se orienta filosofic și capabil să traducă/răspundă pe înțeles la orice întrebare referitoare la Habermas, filosoful prestigios al „cărui nume este imposibil a nu fi întâlnit la un moment dat”⁷.

În opinia Lisei Jardine, formula indicată, cea mai comodă și mai practică, constă tocmai în lansarea unui op „numai bun de aruncat într-un buzunar pentru momentele libere”, editat, astfel, pentru un lector-destinatar care apelează în momente de destindere la *Habermas-pe-înțelesul-tuturor*, volum care conține o filosofie tradusă, explicată, minimalizată la scheme și formule accesibile. Dar, mai mult decât atât, grupul-țintă este reprezentat de categoria cititorilor-în-mișcare (aluzie la colecții statice românești – *Raftul Denisei*, *Cartea de pe noptieră* etc.) a căror lectură

este necondiționată și liberă de cutumele ritualului, fragmentată și inaplicabilă. Studiul de față va scoate cartea pe masă (formatul traducerii românești – James Gordon Finlayson, *O scurtă introducere. Habermas*, trad. Ramona Elena Lupu, Editura All, București, 2011, care, deși tipărită în format suplă, nu se potrivește în buzunar!), o va consulta și studia alături de celelalte volume dedicate lui Habermas, în aceeași manieră a textului condensat, condiționat de politica scurtelor introduceri, de miza simplificărilor-cu-orice-preț, afișând o listă mereu deschisă a „habermas-iștilor dedicați”.

„Keep it short” sau despre politica scurtelor introduceri filosofice

James Gordon Finlayson și Lasse Thomassen supun politica scurtelor introduceri unei aplicate și insistente explorări, decizi fiind de a nu dezvolta capitolul introductiv, dedicat biografiei filosofului, mai mult decât este cazul (Finlayson, pp. 7-17; Thomassen, pp. 4-12), într-o similitudine aproape perfectă, dublată de o notă de atenție și o aprofundare diferită.

Deși Finlayson nu amintește studiul lui Thomassen (nici în text, nici în lista sugestiilor de lectură⁸), coincidența perfectă de registru confirmă opiniile celor doi autori despre biografia filosofilor: „pentru ca această carte să fie scurtă, vom oferi foarte puține informații despre viața lui Habermas. Și nu pentru că nu ar fi interesantă, chiar dacă viețile oamenilor de știință sunt rareori biografii extraordinare, ci întrucât considerăm că opera este mai importantă decât omul. (Acestea fiind spuse, nu vom proceda asemenea lui Martin Heidegger care, atunci când a scris despre filosoful Aristotel, a reținut doar că „s-a născut la data, a scris și a murit”)”⁹. „Martin Heidegger a spus cândva despre Aristotel că tot ceea ce este necesar să cunoaștem despre viața sa pentru a-i înțelege filosofia este data la care s-a născut, cum a scris, când a murit (...) Deși nu vom oferi o importanță sporită biografiei lui Habermas, una dintre asumpțiile prezentei cărți este aceea că biografia contează”¹⁰. Diferența specifică a celor două scurte introduceri (este evidentă importanța redusă acordată biografiei!) constă în redactarea unui capitol introductiv (plasat de Lasse Thomassen sub primatul „biografia contează”), drept primă rațiune pedagogică. Aceasta mizează pe nevoia de a facilita o mai clară înțelegere a operei habermas-iene, care relaționează cu viața și cu contextul deschis al acesteia, ambele considerate realități distincte puse la dispoziție lectorului-agent pentru/spre interpretare. Potrivit lui Thomassen, prea puține introduceri depășesc simpla schemă care redă traiectoria vieții lui Habermas, mai toate eludează evenimente importante din biografia filosofului, consecință firească a refuzului acestuia de a se confesa, de a acorda prea multe detalii

despre sine¹¹.

În viziunea lui James Gordon Finlayson, primează același factor decizional al contextului – „scrierile lui Habermas au fost impulsionate de evenimentele istorice importante pe care le-a trăit și poartă amprenta lor”¹² – care, mai mult decât atât, impune o lectură ambivalentă (despre esența relației lui Habermas cu Germania și a atitudinii moderate, dar și durabile cu privire la naționalism): „filosofia lui Habermas este, în același timp, perfect germană și prin excelență non-parohială”¹³. Thomassen aprobă politica scurtelor introduceri, dar se preocupă și de consemnarea evenimentelor decisive care punctează traseul biografic al lui Habermas, prin chestionarea foii de parcurs a demersului: „de unde să începem în general? De unde să începem, în particular, pentru o introducere a personalității lui Habermas, care a scris extrem de mult în atâtea domenii?”¹⁴. Răspunsul îl oferă viabilitatea metodei cronologice – pornind de la prima sa publicație – și constă în susținerea strategiei de armonizare a marginii/colțului cu întregul, pentru recompunerea întregului context sau pentru evidențierea punctelor/nodurilor relevante. Finlayson aplică tocmai metoda de raportare la Heidegger (dezamăgire și trădare) – la Adorno și Horkheimer (apropiere și, ulterior, distanțare de radicalismul via Marx) – la Rawls (interesat de concepția asupra liberalismului și de tradiția democrației constituționale americane) – și, astfel, acordă importanța cuvenită teoriei de maturitate, scrierilor publicate de Habermas după 1980, dar ignoră, intenționat profilul intelectualului public și al cadrului universitar, făcând mențiunea obligatorie că elementul central consistă în faptul că „teoria lui este mult mai dificil de înțeles decât opiniile lui politice și observațiile culturale, care au fost scrise pentru un public nespecializat și care sunt de sine stătătoare”¹⁵.

De aici, preocuparea constantă a scurtelor introduceri la Habermas de a se concentra asupra: *recunoașterii și adaptării* statutului demodat de creator al marilor teorii, la solicitările updatate ale momentului de lectură; ajustării prin *simplificare* a scrierilor lungi și tehnice, recomandarea *acomodării* unei prime lecturi la răspunsurile complexe și variate date marilor întrebări; *recompunerii* părților care lipsesc din argument, *adăugarea* detaliilor, *numirea* a ceea ce este important sau a ceea ce rămâne secundar, neconcludent, în analiză; *oferirii unei imagini de ansamblu* și a *punctării contextului întregului proiect*; *numirii* rezumative și *analizei* extinse a programelor de cercetare; *facilitării* accesului la o bibliografie selectivă, prin sugestii de lectură și o scurtă prezentare a cărților/articolelor și studiilor dedicate filosofului.

Obiectivele programelor de cercetare habermasienne converg, respectând modelul scurtelor introduceri, înspre cinci concepte de bază (Finlayson) – *semnificație, raționalitate comunicativă, teorie socială,*

etica discursului, teorie politică – și șase sintagme semnificative (Thomassen) – *teorie socială critică, sferă publică, acțiune și întemeiere comunicațională, etica discursului, democrație deliberativă și noi constelații politice.*

Dar, consideră Lasse Thomassen, în ciuda afirmării unei coerențe factual-teoretice, rămân întrebări retorice, deschise/fără răspuns. Tocmai acestora le răspunde op-ul lui James Gordon Finlayson printr-o carte „numai bună de scos din buzunar” care propune o serie de clarificări esențiale, în spiritul politicii de construcție a explicațiilor necesare și a ofertei pedagogice de rezumare prin dialog (întrebările de bază pornesc de la o poziționare impersonală – *care sunt?; cum poate fi înțeleasă?; ce distinge?; de ce?* – ajungând la una particularizată, de dialog susținut direct, dinamic, după modelul evaluărilor de „sală de curs” – *cum descrieți?; cum știm sau cum anume învățăm?*). Răspunsul de bază/rezumativ la întrebarea *cum știm sau cum anume învățăm ce este corect/incorect?* (programul 4 al *eticii discursului*, subpunctul i – *teoria discursivă a moralității*) poate asigura corectitudinea formelor (inclusiv a formulelor de scurte introduceri) prin testarea normelor concurente sub aspectul capacității lor raționale¹⁶.

Making sense of Habermas

Parcurea bibliografiilor plasate în partea finală, de închidere a scurtelor sau amplelor introduceri, demonstrează constituirea unui capitol distinct care grupează *sugestii de lectură, further readings, literatură secundară, liste ample* cu opera/volumele, articolele și studiile lui Habermas, cu interviuri și scrieri politice, *monografii*, culegeri sau volume publicate despre Habermas, care toate opun rezistență la numirea/punctarea, trecerea în revistă și semnarea altor colecții similare. Dincolo de interesul deferit lui Habermas în cadrul politicii de *reading*, de *companion*, *introductions* sau *guides*, există două noduri care exprimă, pe de o parte, nevoia de condensare a biografiei, considerate element definitoriu al scurtelor introduceri – Stefan Müller-Doohm, *Habermas: A Biography*¹⁷ [de menționat anul 2014 (apariția lucrării la Suhrkamp Verlag, Berlin) și anul 2016 (traducere la Polity Press, Cambridge) care au promovat modalitatea de ieșire din *trend*-ul scurtelor introduceri care domina anii 2010-2011], iar, pe de altă parte, menținerea regulii de punere în context – Barbara Fultner, *Jürgen Habermas: Key Concepts*¹⁸ (etalată prin reeditarea în 2014 a ediției publicate la Acumen, în 2011)¹⁹. Recursul la dubletul anunțat (Stefan Müller-Doohm & Barbara Fultner) atestă ideea că politica scurtelor introduceri nu ratează direcțiile duble, oportune în inventariere – necesitatea biografiei (esențializate) și contextul conceptual de

ansamblu – reconfirmând, ca singur reper-argument de etichetare al scurtei introduceri sau al unei introduceri ample, spațiul dedicat, în economia volumului, părții/insertului biografic.

Biografia semnată de Stefan Müller-Doohm își justifică statutul de studiu aprofundat, de replică dată scurtelor introduceri, nu numai prin decizia de a nu-și măsura și contabiliza întinderea, ca număr de pagini (de remarcat, spre exemplu, un spațiu generos referitor atât la atmosfera anului 1929, cu amănunte istorice sugestive și cu trimiteri la „coabitarea senzațiilor culturale și a unui politic exploziv”, cât și la detaliile Gummersbach-ului, cuplate cu studiul genealogiei – de la prima apariție a numelui Habermas în documentele Thuringiei de Vest, în 1570, până la semnalarea aspectelor esențiale ale familiei, de la modalitatea de continuare a unei *Bildungsbürgerliche Tradition* și a unei *Beamtenum*, în spiritul protestantismului, până la primele lecturi literare ale lui Habermas, extrase din biblioteca familiei – G. Keller, Conrad Ferdinand Meyer, ulterior, Ernst Jünger, T. Gulbransen, S. Lagerlöf sau K. Hamsun²⁰), ci și prin etalarea stilului de lucru, a metodelor și a cutumelor pe care le implică redactarea unei biografii (la limită) filosofico-politice. O primă precauție a biografului ar consta în rezistența la tentația de a prezenta o „poveste de succes”, similară mărturisirii lui Habermas cu privire la „cursul mai mult sau mai puțin linear al propriei vieți”, dispunând de un „parcurs nespectaculos”, concretizat prin identificarea circumstanțelor istorice și prin descoperirea aspectului inedit care ar putea fi considerat „neobișnuit-înobișnuit”.

În opinia lui Stefan Müller-Doohm, biografia lui Habermas poate fi comparată cu „povestea din spatele operei publicate”, care comentează conceptul de *vita* într-un studiu de biografie standard, de inventariere „pas cu pas și etapă de etapă”. Suportul amplei-introduceri-la-Habermas vizează un triplu registru semnificativ: conturarea dublului profil – de intelectual aparținând spațiului academic, sobru și conservator, ermetic și de participant activ la dezbateri aprinse; clarificarea modului de afirmare – filosof (al fundamentării rațiunii comunicaționale) – intelectual public influent; cercetarea relației de acomodare și de coabitare a filosofului cu biograful (în stilul biografiei lui Adorno, Habermas este, inițial, reticent, chiar ostil la diverse solicitări, pentru ca, ulterior, să devină cooperant), precizează faptul că substratul ideatic care irigă lucrarea *Habermas: A Biography* confirmă derularea și interferența evenimentelor împlinite²¹.

Relevând regulile, rigorile și provocările actului biografic, Stefan Müller-Doohm deconspiră doza de indiscreție, de ostilitate, primatul presumpției, raportul imprimat de decizia cu privire la actele esențiale și la uzul de autoritate în ceea ce privește selecția și omiterea de detalii în îmbinarea intimității și a detașării, a

perspectivei exterioare, a analizei neutral-științifice și a celei interne, a exegezei hermeneutice, prin validare, dar și prin nesiguranță-până-la-capăt, operând cu două formule: prima, via Adorno, recunoaște importanța rolului acordat „fanteziei exacte”; a doua, în maniera lui Max Frisch, perseverează în descoperirea evenimentelor reale, care s-au întâmplat cu adevărat, și admite coincidența biograf-narator, primul fiind somat să recurgă la surse care să îi ghideze și susțină narațiunea. Punctual, Stefan Müller-Doohm stabilește, aplicând principiul cronologic și neeludând formula „înainte-înapoi”, conexiunile ideatico-formative care individualizează profilul habermas-ian, cu interes în temele de cercetare, acelea care, mascate de cronologie, întrețin sentimentul continuităților și al discontinuităților-teoretice.

Dezinteresat sau reținut față de includerea cu orice-preț a lui Habermas, într-un tablou cu ramă fixă, redând un portret de grup, Doohm deschide prologul cu „felicitară ironică a unui caricaturist” (Volker Kriegel). Observația este plasată sub imaginea supradimensionată a lui Horkheimer, a lui Adorno, Marcuse și Habermas (cel din urmă surprins la aniversarea a 40 de ani afirmă că și în imagine, și în realitate, Horkheimer era mult mai înalt decât Adorno și Marcuse). Se admite, astfel, ideea imposibilă de a-l încorseta pe Habermas în seria unei generații sau de a-l include într-un proiect neîmplinit, fără o doză de „deviere și atribuire forțată” (Stefan Müller-Doohm reamintește mărturisirea lui Habermas – „pentru mine nu a existat o teorie critică și o doctrină consistentă”²²). Elementul central al experienței sale biografice l-a constituit *compasul interior (impresii care i-au influențat decisiv intuițiile)*, cu care măsoară concentric trei laturi factual-biografice devenite leitmotive ale teoriei comunicaționale, ale discursului și moralei, transparentizate prin mărturisirea filosofului însuși, la decernarea premiului de la Kyoto: descoperirea dependenței mutuale, și a relației intersubiective, mediul interacțiunilor moral-practice fiind singurul care permite actul de „umanizare”; experiența nazalizării care direcționează preferința filosofului pentru cuvântul scris, în defavoarea celui oral și pentru realitățile asociate eșecului sau reușitei comunicării lingvistice („actele de vorbire” presupun exprimarea într-o situație marcată, deopotrivă, de condiția marginal-contingentă, dar și de structura personalității și a rolului interlocutorului: vorbitor/ascultător²³); valorizarea intuițiilor care nu survin pe cale științifică și care converg, ca efect biografic, spre interesele conductoare de cunoaștere, acelea care determină specificul experienței²⁴.

Condensată în formula de start a medalionului biografic, punctată și de o cronologie finală (a vieții și a operei)²⁵, dar și reluată, completată, comentată de textul lui Max Pensky²⁶ cu interes în realizarea unei „biografii intelectuale”, de situare a filosofului între imanență

și transcendență, cartea Barbarei Fultner reprezintă un instrument de cartografiere/o hartă conceptuală a *output*-urilor teoretice habermas-iene, un demers argumentat, care urmărește desăvârșirea intelectuală a filosofului dintr-o perspectivă istorică. *Corpus*-ul de texte „marca Habermas” îl recomandă pe acesta drept un *gânditor dialogic*, cu o operă, deopotrivă, sistematică și continuă, ghidată de o natură dinamică. Formula aplicată în scurtele introduceri se regăsește și în livrarea conceptelor-cheie, cu mențiunea că volumul Barbarei Fultner propune renunțarea la programe, în favoarea unei agende unitare și pledează pentru intervale/ perioade clar delimitate: antropologie filosofică – critica filosofiei conștiinței și a pozitivismului (1954-1970); reconstrucție a materialismului istoric și teorie a acțiunii comunicaționale (1971-1982); gândire postmetafizică: raționalitate, moralitate și democrație (1982-2000); gândire postseculară/ postnațională (2001-). Toate acestea sunt receptate și analizate din perspectiva pozițiilor, a ipostazelor și a dispozițiilor filosofului, cu mențiunea necesară că scurtele introduceri sau conceptele-cheie pot trasa liniile generale ale unui parcurs, fără însă a-i aprofunda conținutul. În concluzie, orice forare implică adâncime. Prin urmare, alocarea unei introduceri prea lungi determină o mai serioasă introspecție.

Din seria habermas-iștilor de „colecție”

Propunerea lui Michael Reno²⁷, de a recenza, împreună, volumele dedicate lui Habermas de Lasse Thomassen, Barbara Fultner și David Ingram, reconfirmă existența unui sistem unitar filosofic și buna funcționare a unei politici prestabilite care dirijează metoda, instrumentele și operația de editare în colecție, în sensul în care scurtele introduceri devin un tip nou de studiu, o categorie cu statut individualizat și cu un parcurs de receptare particularizat. „Luarea dimpreună” semnifică aici lansarea unei serii de sine-stătătoare, rezultată din reunirea colecțiilor, fiecare dintre acestea etalând o abordare distinctă: variantă de manual, obiectiv bio-biografic sau definire în context/ concept. De fapt, demersul lui Michael Reno identifică și categoria recenzorilor „de colecție” / a scurtelor introduceri și propune integrarea acestora într-un context pentru a desprinde, în acest fel, elementul inedit, de plus sau de minus, pe care îl promovează fiecare colecție. Dar, pentru același Reno, revenirea ocazională, sporadică („din când în când”) la Habermas, ține de o anumită ritmicitate specifică activității de implicare a filosofului în problemele Europei, în soluționarea crizelor acesteia, readucând-l în prim-plan și stabilind că din relația filosofului cu intelectualul public, cel deal doilea prevalează și direcționează accentul pe primul. Reno sesizează, în context general, falsa receptare a

„volumelor introductive la gânditorii esențiali”, pe care o consideră o modă a prezentărilor sintetizante și simplificatoare. Cu toate acestea, s-au perceput diferențe specifice, de individualizare prin *strategii* și *metode de caracterizare*. Introducere-suport, volumul lui Thomassen se autolimitează la contracararea unei stări de perplexitate care ar fi produsă fie de relația filosofului cu alți gânditori, fie de conceptul de uz public al rațiunii, fir director al operei habermas-iene. Doar în cadrul dezbaterii europene de soluționare a crizei economice, meritul scurtei (și *concisei*) introduceri a lui Thomassen ar consta, consideră Reno, în precizarea lectorului neinițiat, a instrumentarului conceptual de abordare și înțelegere a conflictelor economico-politice contemporane.

Adept al aceluiași metode ca și Thomassen, David Ingram parcurge corpus-ul habermas-ian în integralitate, dublând notele biografice introductive cu contextualizări filosofice, demarând de la premisa de a se debarasa de constrângerile impuse seriilor dedicate filosofului. Tocmai compararea acestuia cu ghidul lui Thomassen denotă imposibilitatea lansării unei *perspective lungi*. Din seria numită, volumul lui Ingram nu se conformează accesibilității și simplificării, menținându-se în prelungirea unor demersuri „complicate”, care invită la resuscitarea unui model contemporan, recomandat a fi utilizat în prezent, cu argumente în favoarea lui Habermas și cu refuzul ideii „întoarcerii la Marx”.

Volumul Barbarei Fultner este considerat studiul cu instrumentarul de maximă eficacitate în cercetarea și prezentarea sistematică a conceptelor habermas-iene; în completare, demersul reunește aprecierile unor renumiți cercetători și profesori dedicați operei habermas-iene, traducerile acestora, ca și cursurile predate de filosof la universități nord-americane de prestigiu. În acest sens, Michael Reno recomandă nu numai includerea „introducerii în teoria limbajului” oferită de volum, ci și parcurgerea notelor finale, a index-ului, ca anexă de clarificare finală, și de acomodare cu lista gânditorilor analitici (de fapt, structura reiterează modalitatea întrebare-răspuns de bază pe care o propunea și Finlayson, fiecare din scurtele introduceri dispunând de metode și tipuri specifice de „recapitulare” – index, cronologii, verificări de cunoștințe, bibliografii etc.). Verdictul lui Michael Reno nu poate fi decât unul de confirmare a necesității unor atari demersuri: utilitatea volumului lui Thomassen constă în familiarizarea cu opera lui Habermas; scenariul lui Fultner și Ingram demarează cu acceptarea unui lector care are acces la filosofia habermas-iană, deferindu-i acestuia instrumente suplimentare de inventariere și astfel imprimând sens modalității prin care sistemul habermas-ian este testat de configurațiile și solicitările actualului.

Politica scurtelor introduceri mizează pe o

coincidență de registru, pe contaminarea colecțiilor, capabile de livrarea-cu-orice-preț a unei alte perspective, dar sfârșind prin a confirma că factorul comun care individualizează un unghi în relație cu celălalt nu depinde neapărat de formula nouă, ci de insistența strategică asupra unui aspect în defavoarea altuia: toate converg, însă, în recompunerea unei introduceri ample, lungi și, pe cale de consecință, greu de „scos din buzunar”.

Dacă ar fi să optăm, așadar, pentru un *volum la purtător*, așa cum ne invită Lisa Jardine, oferta vizuală este și ea la fel de generoasă (a se citi captivantă, vioaie/atractivă): o copertă cu Habermas în prim-plan (Fultner și Müller-Doohm) sau o imagine aluzivă (abstractă – Ingram; de traducere a perplexității printr-un zid viu colorat – Thomassen; trecere de la peisajul panoramic sau delimitat cer/natură/apă – Oxford, 2005, la portretul filosofului în tușe vizibile – All, 2011–Finlayson). Cu certitudine, volumul lui Dews ilustrează, ca mărturie vizuală, atât *seriozitatea* – un Habermas la masa de lucru, înconjurat de cărți – cât și nevoia de *bio*, de construct *eco* al cărții, volumul punctând pe pagina de gardă, un print în siguranță, pe o filă fără conținut de acid.

Note:

1. James Gordon Finlayson, *O scurtă introducere. Habermas*, Editura All, București, 2011.
2. Lydia Alix Fillingham, (text), Moshe “MOSH” Süsser (ilustrații), *Foucault for Beginners*, Writers and Readers, Inc., 1993.
3. Jim Powell, Van Howell, *Derrida for Beginners*, Orient Longman, London, 2000.
4. Lasse Thomassen, *Habermas: A Guide for the Perplexed*, Continuum Books, 2010.
5. Considerată instrument oferit lectorului perplex, colecția *Guides for the Perplex* definește prin *perplexitate* o stare *continuuă* (aluzie și la Editura Continuum) și însumează peste 35 de titluri recomandate depășirii dificultăților de interpretare și interesului acordat explicației și explorării ideilor – serie din care nu lipsesc op-uri dedicate lui Adorno, Arendt, Aristotel, Deleuze, Derrida, Sartre, pragmatismului sau utilitarismului etc.
6. James Gordon Finlayson, *op. cit.*, pp. 14-16.
7. *Ibidem*, p. 7.
8. Lasse Thomassen semnalează- în bibliografie - contribuția lui Gordon Finlayson, „Does Hegel’s Critique of Kant’s Moral Theory Apply to Discourse Ethics”, din P. Dews (ed.), *Habermas: A Critical Reader*, Blackwell, Oxford, 1999, pp. 29-52.
9. James Gordon Finlayson, *op. cit.*, p. 9.
10. Lasse Thomassen, *op.cit.*, p. 4.
11. *Ibidem*, p. 5.

12. James Gordon Finlayson, *op. cit.*, p. 9.
13. *Ibidem*, pp. 13-14.
14. Lasse Thomassen, *op.cit.*, p. 15.
15. James Gordon Finlayson, *op. cit.*, p. 14.
16. *Ibidem*, p. 173.
17. Stefan Müller-Doohm, *Habermas: A Biography*, Polity Press, Cambridge, 2016.
18. Barbara Fultner, *Jürgen Habermas: Key Concepts*, Routledge, 2014.
19. Volumul face parte din colecția dedicată de Editura Routledge conceptelor fundamentale ale lui Adorno, Badiou, Bourdieu, Deleuze, Foucault, Heidegger, Kant, Ranciere, Merleau-Ponty sau Wittgenstein.
20. A se vedea, în acest sens, partea I, *Catastrofă și emancipare*, subcapitolul 1, pp. 9-33, cu noduri de interes în anul 1929 și în placa turnantă a anului 1945 (Stefan Müller-Doohm, *Habermas: A Biography*, Polity Press, Cambridge, 2016).
21. Stefan Müller-Doohm, *op.cit.*, p. X.
22. *Ibidem*, pp. 1-4.
23. A se vedea, în acest sens, Studiul introductiv (cuprinzător) al lui Andrei Marga, la Jürgen Habermas, *Discursul filosofic al modernității 12 prelegeri*, All Educațional, București, 2000.
24. *Ibidem*, p. 425.
25. Barbara Fultner, *Jürgen Habermas: Key Concepts*, Routledge, 2014, pp. 239-241.
26. Max Pensky, „Historical and intellectual contexts”, in Barbara Fultner, *op.cit.*, pp. 13-35.
27. Michael Reno, „Habermas”, in *Marx & Philosophy*, 18 iunie 2012, <http://marxhttp://marxandphilosophy.org.uk/reviewofbooks/reviews/2012/564andphilosophy.org.uk/reviewofbooks/reviews/2012/564>.

Bibliography:

- Dews, P. (ed.), *Habermas: A Critical Reader*, Blackwell, Oxford, 1999;
- Finlayson, James Gordon, *O scurtă introducere. Habermas*, Editura All, București, 2011;
- Fultner, Barbara, *Jürgen Habermas: Key Concepts*, Routledge, 2014;
- Ingram, David, *Habermas: Introduction and Analysis*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2010;
- Müller-Doohm, Stefan, *Habermas: A Biography*, Polity Press, Cambridge, 2016;
- Reno, Michael, „Habermas”, in *Marx & Philosophy*, 18 iunie 2012, <http://marxhttp://marxandphilosophy.org.uk/reviewofbooks/reviews/2012/564andphilosophy.org.uk/reviewofbooks/reviews/2012/564>;
- Thomassen, Lasse, *Habermas: A Guide for the Perplexed*, Continuum Books, 2010.